

Pravni i ekonomski aspekti novca

Bakarić, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:999170>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

MARKO BAKARIĆ

PRAVNI I EKONOMSKI ASPEKT NOVCA

Završni rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

MARKO BAKARIĆ

PRAVNI I EKONOMSKI ASPEKT NOVCA

Završni rad

JMBAG: 0303050517 redoviti student

Studijski smjer: Financijski management

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstven polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Financije

Predmet: Monetarna ekonomija

Mentor: prof. dr. sc. Lovre Božina

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Marko Bakarić, kandidat za prvostupnika ekonomije/poslovne ekonomije, smjera Financijski management ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Marko Bakarić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Pravni i ekonomski aspekt novca koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____

Potpis

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Motrišta novca.....	3
3. Pravni aspekt novca.....	4
3.1. Pravno motrište evolucije novca.....	5
3.2. Pravno motrište novca.....	7
4. Ekonomski aspekt novca.....	13
5. Zaključak.....	24
Literatura.....	26
Sažetak.....	27
Summary.....	28
Prilozi.....	29

1. Uvod

Predmet istraživanja ovog završnog rada temelji se na analizi gradiva pod nazivom „Pravni i ekonomski aspekt novca“. Rad je podijeljen u tri djela, u prvom djelu razlaže se o motrištu novca kroz povijesni tijek razvoja, dok druga dva poglavlja predstavljaju srž rada gdje je detaljno analizirano pravno i ekonomsko motrište novca od prvih pojavnih oblika do suvremenog novca.

Svrha i cilj rada je temeljem detaljno proučene predmetne građe dati konstruktivne odgovore na razvoj i trenutno stanje kada govorimo o pravnom i ekonomskom aspektu novca.

Povijesni i logični slijed razvoja novca, upućuju nas da novac možemo promatrati s različitih motrišta koja se prepoznaju u smislu prirodnih, kulturnih, društvenih, ekonomskih, političkih i drugih odrednica. Kada govorimo o povijesnom slijedu razvoja novca mislimo na to što je sve, gdje i kada služilo kao novac, dok nam logičan slijed tumači svrhu novca različitih društvenih zajednica u različitim povijesnim razdobljima na temelju relevantnih povijesnih izvora. Tijekom povijesti novac je mijenjao svoje pojavne oblike i funkcije, ali je za razliku od drugih znanstvenih disciplina koje proučavaju kulturne pojave zadržao svoju suštinu od samog nastanka pa sve do danas.

Kako je tekao gospodarski razvitak, novac je postupno postajao sve potrebniji, a s obzirom na značajnost i samu prirodu novca javila se potreba za pravnom zaštitom, odnosno potreba zakonskog propisivanja. S pravnog aspekta novac je potrošna, zamjenjiva tjelesna i pokretna stvar, iako se funkcija novca kao pokretne ili tjelesne stvari s pojavom bezgotovinskog novca gubi, što je detaljnije opisano u glavnom djelu rada. Novac je dio imovine, a glavna zadaća svake države je da brine o redu i sigurnosti osoba i imovine. Također u okviru istraživanja ovog rada razloženo je imovinsko pravo u objektivnom i subjektivnom smislu, te utjecaj anglosaksonskog „common law“-a i anglosaksonske sudske prakse na razvoj pravnog motrišta novca. Na samome kraju prvog djela rada razloženo je kako pravo pomoću zakona i zakonskih akata regulira novac u društvu kao mjeru vrijednosti i kao sredstvo plaćanja u monetarno suverenim državama.

Ekonomski aspekt novca prvotno je bio značajniji nego pravni aspekt, ali je vremenom evoluirao do stadija koji nazivamo suvremeni novac, te ga moramo tretirati s pravnog i ekonomskog motrišta. Nadalje kroz rad, objašnjeno je suvremeno razlaganje novca, te kada je stvorena podloga za razvoj suvremenih pojava oblika i ekonomskih funkcija novca. Povijeno gledano, društvenim i gospodarskim napretkom postajala je sve veća autoritativna moć države glede njenog utjecaja na vrijednost novca. Postoji više razloga zbog čega države takvim nastojanjem žele utjecati na vrijednost novca. U radu je naveden i objašnjen primjer ograničavanja cijena na tržištu s ciljem očuvanja vrijednosti monetarnih jedinica. Također su razložena tri načina razmjene u tržišnoj ekonomiji koje povijest poznaje, a to su: neposredna razmjena, posredovanjem države i posredovanjem novca. Tabelarno je prikazana podjela novca u tržišnoj ekonomiji na novčano i nenovčano gospodarstvo. U nenovčanom gospodarstvu imamo neposrednu i verižnu razmjenu, dok u novčanom gospodarstvu imamo novčanu razmjenu što je detaljno opisano. Na kraju rada kroz primjer tablice 2 i tablice 3 na slikovit način prikazan je broj razmjena koje je potrebno obaviti da bi pojedinac došao do željene robe u prirodnoj ekonomiji i monetarnoj ekonomiji.

Pravo i ekonomija predstavljaju dvije strane ljudskog života, a svakodnevnim aktivnostima koje se dešavaju na relaciji između pojedinaca javljaju se ekonomski i pravni odnosi, zbog čega su pravo i ekonomija povezani.

Prilikom pisanja završnog rada upotrijebljene su metode analize i sinteze radi jednostavnijeg prikaza složenih definicija iz područja pravnog i ekonomskog aspekta novca. Razvoj novca od pojava oblika do suvremenih funkcija novca koje danas poznajemo objašnjeno je pomoću povijesne metode. Induktivnom i deduktivnom metodom doneseni su zaključci o navedenim tvrdnjama u radu.

2. Motrišta novca

Povijesni i logični slijed razvoja novca, upućuju nas da novac možemo promatrati s različitih motrišta, što je detaljno razloženo kroz ovaj završni rad. Povijesni tijek razvoja novca jasno se prepoznaje kao kulturna, društvena, prirodna, ekonomska, pravna, ali i kao drugi smjerovi razvoja putem kojih je novac evoluirao od nemonetarne prema monetarnoj ekonomiji. Kada govorimo o nemonetarnoj ekonomiji to se odnosi na trgovanje zamjenjivanjem (naturalna zamjena robe za drugu robu), dok se trgovanje uz posredovanje novca odnosi na monetarni dio ekonomije. Specijalizacija pojedinaca koji opskrbljuju tržište dobrima i uslugama, ali i samog tržišta, neprestano je imalo utjecaj na stalno povećanje kvalitete dobara i usluga, povećavajući dohodak i standard pojedinca, te samim time i razvoj novca.¹

Ekonomski razvoj nije isti u različitim društvenim zajednicama, niti je isti u istim društvenim zajednicama u različitim vremenskim razdobljima. Razlozi različitih razvojnih etapa društvenih zajednica leže u tome da kada su ljudi živjeli u zajednici u kojoj su svi sebi bili dovoljni, nisu imali potrebu za novcem u ekonomskom smislu, ali kao što je već navedeno da novac nije samo ekonomska pojava nego priroda, kulturna i društvena, tako da je njegova pojavnost starija od pojavnosti razmjene među ljudima. Često se o novcu razmišlja u prošlosti, te se koristi povijesni pristup što bi nas moglo navesti na krivi put kako bismo dali odgovor na pitanje zašto su neke pojave služile kao novac. Pojavni oblici što su tijekom vremena služili kao novac nisu dovoljni da bismo sa sigurnošću kazali je li i kada je neka prirodna pojava služila kao novac, odnosno vršila neke monetarne funkcije. „Prirodne pojave kao takve jesu u svijetu prirode, a njihova svrha utvrđena je voljom Stvoritelja svijeta, a ne voljom čovjeka“.² Stoga su potrebna i druga motrišta novca, poput kulturnog, društvenog, ekonomskog i pravnog aspekta novca, te ću u nastavku rada detaljno razložiti ekonomski i pravni aspekt novca.

¹ L. Božina, Novac i bankarstvo, Zagreb, Hadva tisak d.o.o., 2008., str. 19.

² loc.cit.

3. Pravni aspekt novca

Kako je tekao gospodarski razvitak, novac je postajao sve potrebniji, te postupno mijenjao svoje pojavne oblike i razvijao svoje funkcije. S obzirom na značajnost, a i samu prirodu novca, postupno se pojavila potreba za pravnu zaštitu, odnosno pojavila se potreba uvesti zakonske propise koji su prisilne naravi za sve dionike u ekonomiji i društvu. Pravni odnosno zakonski propisi koji se javljaju kao element u razvojnoj funkciji novca društvenog okruženja čija je konačna svrha ne ovisiti o dobroj volji i poštenju pojedinaca, nego uspostavljanje pravednosti za sve dionike određene društvene zajednice. Pravo i ekonomija predstavljaju dvije strane ljudskog života, kojima se uspostavlja red u cijeloj zajednici. Pravo razmatramo u objektivnom i subjektivnom smislu, to jest pravna pravila koja reguliraju društvene odnose, te propisujući ponašanja pojedinca. Svakodnevnim aktivnostima, koje se dešavaju na relaciji između pojedinaca javljaju se ekonomski i pravni odnosi, zbog čega su pravo i ekonomija povezani, a čiji je predmet razmatranja imovina i imovinski odnosi.³ Glavna zadaća svake države jest da brine o redu i sigurnosti osoba i imovine, s ciljem ostvarivanja pravednosti i jednakosti kao konačnog cilja. Novac je dio imovine i kao takav uvijek u svezi s upravljanjem i državnim poslovima iz čega proizlazi da je javno pravo povezano s ekonomijom. U platnom prometu određene zemlje mogu kolati različite valute, što je razvilo potrebu za propisivanjem službene valute od strane centralne banke, a koja će služiti kao zakonsko sredstvo plaćanja. Valuta koje je zakonski i pravno odobrena kao društvena pojava, predstavlja zakonski pojavni oblik plaćanja, vrši funkciju mjere vrijednosti i općeg posrednika razmjene. „U monetarnoj ekonomiji sve ekonomske vrijednosti iskazane su u novcu (na primjer, u Republici Hrvatskoj zakonom je propisano da je monetarna jedinica hrvatska kuna) što predstavlja odraz suvereniteta i legitimiteta kao dio pravne prirode“.⁴

³ Ibidem, str. 38.

⁴ loc. cit.

3.1. Pravno motrište evolucije novca

„S pravnog motrišta novac je pokretna, potrošna, zamjenjiva tjelesna stvar“.⁵ Novac kao pokretna stvar predstavlja oblik razmjene dobara i usluga, ali tijekom povijesti postoje oblici nepokretnih stvari koje su imale funkciju novca (na primjer, kameni novac na otoku Yap u Polineziji).

Slika broj 1

Izvor: N. Gregory, Osnove ekonomije, Zagreb, MATE d.o.o., 2006., str. 531.

„Ti kameni krugovi, koje se na jeziku tamošnjeg naroda naziva „rai“, nacionalna su valuta Yapa. Danas se taj novac smatra kulturnom baštinom i zakonom je zaštićen“.⁶

⁵ Ibidem, str. 47.

⁶ N. Gregory, Osnove ekonomije, Zagreb, MATE d.o.o., 2006., str. 531.

Rimsko pravo definiralo je novac kao potrošnu stvar, iako se upotrebom ne troši na način da se otuđi odnosno postane bezvrijedan. Zamjenjiva je stvar jer ga možemo lako brzo i sigurno zamijeniti, pri čemu nam je bitna kvantiteta i kvaliteta. Novac kao zamjenjiva stvar značajno se razlikuje od ostalih zamjenjivih stvari, kao što je na primjer automobil „Peugeot 404“ jer je njegov tjelesni sastav pravno irelevantan, kao novac može poslužiti komad plemenitog metala, papira ili neki drugi rijetki predmet. Pravno je relevantan odnos stvari koje mogu služiti kao novac prema nekoj idealnoj jedinici (na primjer HRK). Novac razmatramo kao predmet, bez obzira na njegov materijalni sastav i kao takav predstavlja ekvivalent idealne jedinice. Iako pravo novac smatra materijalnom, odnosno tjelesnom stvari, danas smo svjedoci da uistinu nije tako, poučeni suvremenom monetarnom teorijom koja pod novac ubraja i depozitni, žiralni, knjigovodstveni, kreditni te druge nematerijalne oblike novca. Taj oblik novca stvara brojne ekonomske koristi koje multiplikativno povećavaju depozitni novac, a time i njegovu količinu te brzinu kolanja. Premda bezgotovinski novac samostalno kola i ima vlastitu brzinu kolanja s ekonomskog razmatranja radi se o prijenosu potraživanja, a ne prijenosu novca. Razlog kontinuiranog povećanja i brzine i kolanja novca jest što nitko nije obvezan umjesto gotovog novca radi naplate svog potraživanja primiti tuđe potraživanje kod banke. Kao pokretna stvar, odnosno materijalni oblik novca (gotovina) svoje vlasništvo prenosi tjelesnom predajom iz ruke u ruku. Samim time možemo zaključiti da pravo neke monetarne oblike definira kao „zakonski pojavni oblik plaćanja“, te složenost definicije pojma „plaćanja“, s ekonomskog i pravnog motrišta. „Novac tijekom razmjene u ekonomskom smislu je „oblik razmjene“, a u pravnom smislu „oblik plaćanja“. Kod predaje „iz ruke u ruku“ se obje uloge novca postižu u istom trenutku“.⁷

Platnim premetom mogu kolati različiti oblici novca, radi sprječavanja nepoželjnih situacija te olakšavanja kolanja novca, monetarna vlast obvezna je zakonskim propisima definirati koji su „zakonski pojavni oblici plaćanja“. Valute ili sredstva plaćanja koje pravo prizna, postaju zakonski pojavni oblici plaćanja. Tim oblicima plaćanja dužnika oslobađamo monetarnih obveza.⁸

⁷ L. Božina, Novac i bankarstvo, op. cit., str. 48.

⁸ loc. cit.

Pravnim propisima može se pojedinim oblicima novca ograničiti moć „zakonskog pojavnog oblika plaćanja“. Na primjer, plaćanje sitnim kovanim novcem predstavlja zakonski oblik plaćanja samo do određenog iznosa. Također postoje materijalni oblici posrednika u razmjeni koji imaju fiducijarni tečaj, a nisu zakonski oblici plaćanja. Primjer takvog oblika posrednika u razmjeni možemo navesti tijekom rata (u velikim gradovima to može biti neka vrsta hrane „jaja“). Još jedan primjer robnog novca su cigarete. „Tijekom Drugog svjetskog rata zatvorenici su u logorima zamjenjivali robe i usluge koristeći se cigaretama kao pričuvom vrijednosti, obračunskom jedinicom i sredstvom razmjene“.⁹ U navedenom primjeru s cigaretama čak su i nepušači bili spremni prihvatiti cigarete znajući da će pomoću njih moći kupiti druge robe i usluge. Na primjeru robnog novca s cigaretama možemo uočiti stupanj povjerenja koji su ljudi prihvatili korištenjem cigareta kao posrednika u razmjeni. Iako pravo određenim oblicima novca daje svojstvo zakonitog oblika plaćanja, s druge strane ne brani „nezakonitim“ oblicima plaćanja da obavljaju monetarnu funkciju u razmjeni. Kao što je prethodno naveo posrednik u razmjeni ne mora nužno biti novac odnosno monetarne jedinice, jer i samo pravo podrazumijeva pojavu surogata, to jest novac koji nije zakonski javni oblik plaćanja. To se odnosi i na depozitni novac, koji predstavlja nematerijalni oblik novca, a u pravnim postupcima se ne tretira kao novac, te se u praksi koristi kao sredstvo plaćanja.¹⁰

3.2. Pravno motrište novca

„Raspravljajući o novcu i šire, o monetarnim oblicima, vodimo računa o dvije činjenice: prvo, o tome da je pojam novca tijekom povijesti, a osobito tijekom prošlog stoljeća, silno evoluirao pa se danas s ekonomskog motrišta različiti financijski oblici smatraju novcem, odnosno monetarnim agregatom u širem smislu, koji su se smatrali samo surogatom novca, odnosno nemonetarnim agregatima; i drugo, o izmijenjenom shvaćanju novca kao instrumentu monetarne politike, slijedom kojeg shvaćanja se pojedini oblici manipuliranja novcem i monetarnim agregatom u širem smislu, koji su

⁹ N. Gregory Mankiw, op. cit., str. 631.

¹⁰ L. Božina, Novac i bankarstvo, op. cit., str. 48.

se ranije smatrali heretičkim, danas kao ortodoksne mjere konjunkturane politike rabe u većoj ili manjoj mjeri u svim ekonomijama¹¹. Kao primjer različitih financijskih oblika, koji se danas s ekonomskog motrišta smatraju novcem (monetarnim agregatima), a tijekom povijesti su bili nepoznanica ili smatrani surogatom novca (nemonetarnim agregatima) možemo navesti; žiralni, skriptualni, kreditni novac, potraživanja po viđenju i drugo. Evoluiranje novca nije se odnosilo samo na prihvaćanje nemonetarnih agregata monetarnim agregatima nego i izmjenom shvaćanja novca kao instrumenta monetarne politike, koja su ranije smatrana neprihvatljivima, danas se koriste u svim ekonomijama.

Suvremeno razmatranje pravnog motrišta novca i pravno razmatranje monetarnih odnosa temelji se na pozitivnim propisima, priznatim pravnim principima, a osobito na sudskoj praksi koja ima silan utjecaj na učinkovitost primjene pravne norme s motrišta suvremene monetarne teorije i današnjeg shvaćanja svrhe, zadataka i ciljeva monetarne politike. Pozitivni propisi, priznati pravni principi i poštena sudska praksa dio su prava koje se primjenjuje u društvu kojem pripadamo.

Svaka pravna država u svojim pravnim normama i propisima, jednim djelom tog prava regulira imovinsko pravo. Temelj za razvoj imovinskog prava moguće je ako je društvo u ekonomskoj osnovici imalo robnu proizvodnju, te razmjenom proizvedenih roba za novac razvija se robno monetarni odnos. Imovinsko pravo, subjektivno pravo kojem se vrijednost može izraziti u novcu. U objektivnom smislu imovinsko pravo definira skup pravnih normi koje uređuju društvene i ekonomske odnose, odnosno stjecanje, promjenu i prestanak subjektivnih imovinskih prava. Samo jedan dio imovinskog prava odnosi se na predmet istraživanja ovog rada, monetarno pravne odnose, čija su pravila najvećim djelom sadržana u građanskom pravu, koja svoje podrijetlo vuče iz rimskog prava koje se u praksi koristilo.¹²

Pravno motrište novca razvijalo se pod silnim utjecajem anglosaksonskog „common law“-a i anglosaksonske sudske prakse. Anglosaksonski pravni sistem razvio je monetarnu teoriju koja se značajno razlikuje od europsko-kontinentalne, a drugi

¹¹ L. Božina, Novac i bankarstvo, op. cit., str. 43.

¹² Ibidem, str. 44.

značajan doprinos u anglosaksonskom sistemu kroz pojedine presude riješena su pojedina monetarna pitanja. Karakteristika anglosaksonskog pravnog sistema jeste temeljenje prava na običajima, odnosno presudama sudstva kao presedanima, dok temelji europsko-kontinentalnog sistema predstavljaju pisani zakoni i zakonici. Općenito razmatrajući pravno motrište novca pravo predstavlja skup autoritativno važećih pravila koja definiraju i reguliraju postupke članova u određenoj društvenoj zajednici. Organizirano uređenje društvene zajednice na određenom teritoriju uzrokovalo je stvaranjem države, u kojoj njena zakonodavna tijela donose pravne norme u vidu zakonskih propisa.¹³

Proučavanjem predmetne građe možemo zaključiti da pravo uređuje društveni život, na posredan ili neposredan način. Suvremeni pravni sustav oblikovan je na način da nema pravnih lakuna, što znači da ne postoji ono što pravo nije definiralo, a kada zakon neko pitanje nije definirao vrijedni pravni princip da sudac mora donijeti odluku bilo na temelju dosadašnje sudske prakse ili samostalnom presudom, pridržavajući se etičkog kodeksa. Iako su društveni odnosi različiti, pravo ih sve na isti način regulira, te na taj način zadovoljava konačni cilj i svrhu prava, odnosno ostvarenje pravednosti.

Svaka društvena zajednica prilikom definiranja pravnog sustava uspostavlja vlastiti sustav društvenih vrijednosti. Kada govorimo o pravnom sustavu nužno je ostvarenje minimalnog reda u društvenim odnosima. Za ostvarenje konačnog cilja i svrhe prava, potreban je pravna sigurnost, koja jamči legitimna prava pojedinca, a za zadovoljenje istih potrebno je da se svaki član društva pridržava pravnih propisa. „Dobro pravo uzima društvene pojave u smislu koje im društvo daje, i tretira ih samo onoliko koliko je nužno da bi se ostvarile svrhe koje pravo sebi postavlja“.¹⁴ To znači da se pravo neće baviti društvenim pojavama dok se ne javi potreba za istim. Isto se odnosi i na novac kao pojavom koja ima društveno i ekonomsko motrište. Pravno motrište novca osobito je važno glede monetarne suverenosti države, te se ista smatra monetarno suverena ukoliko je striktno propisano što se smatra novcem, te ukoliko su definirana ostala pitanja monetarnog sustava u državi.

¹³ Ibidem, str. 44.

¹⁴ Ibidem, str. 45.

„Ekonomski zakoni kojima je novac kao ekonomska pojava podložan ne derogiraju pravne propise koji se na njega odnose, stoga što ti zakoni djeluju u jednom drugom, od pravnog područja nezavisnom području“.¹⁵ Za ekonomske zakone karakteristično je da ne djeluju skupno, ne događaju se na isti način zbog toga što oni djeluju u ljudskom društvu u kome se stvari nikada ne odvijaju na isti način. Na primjer, u monetarno-pravnom području djeluju zakoni po kojem loš novac uklanja iz kolanja dobar novac. Tako je u bimetalnom sustavu definiran točan odnos između zlata i srebra, te je tako bila definirana kovnička stopa za kovanje monetarne jedinice. Sudionicima u takvom sustavu omogućeno je da u prometu koriste bilo zlatni bilo srebrni novac. To je u konačnici dovelo, na primjer, pri deprecijaciji srebra se samo srebrni novac koristi kao sredstvo plaćanja, ali je i dalje predstavljao zakonit način plaćanja. Korištenjem samo jedne vrste novca, u ovom primjeru srebrni novac pretvara bimetalizam zlata i srebra u monometalizam srebra. Paralelno pravo ne priznaje nikakve „tržišne“ promjene vrijednosti zlatnog i srebrnog novca nego i dalje vrijedi pravilo da nema razlike između monetarne jedinice iskovanu u zlatu i monetarne jedinice iskovanu u srebru. Na temelju ovog možemo zaključiti da pravo i ekonomija iako se odnose na isti primjer, razmatraju ga iz različitog kuta gledanja. Što predstavlja osnovnu razliku između ekonomskog i pravnog motrišta istih stvari. Pravno motrište razlaže kako bi trebalo biti, dok se s ekonomskog motrišta razmatra unutarnja logika ekonomskih zakona. Stoga je pravna znanost normativna znanost, a ekonomska znanost analitička znanost.¹⁶

Prethodno je navedeno da je novac prvotno bio značajniji s ekonomskog aspekta, vremenom je evoluirao do stadija koji nazivamo „suvremeni novac“, koji možemo i moramo tretirati s pravnog i ekonomskog motrišta. Kako značaj novca u suvremenoj ekonomiji i društvu nije samo ekonomski, javlja se potreba reguliranja monetarnog sustava zakonskim aktima i propisima, radi ispunjenja suverenosti države. Istina, da dolazi do promjena monetarnih oblika (neki oblici se prestaju koristiti u zamjenu dolaze novi suvremeniji monetarni oblici) i da se svi članovi zajednice ne pridržavaju monetarnih propisa ne negira monetarnu suverenost države. Naime, tu se radi o

¹⁵ loc. cit.

¹⁶ Ibidem, str. 46.

prilagođavanju prikladnosti potrebama društva i ekonomije, što upućuje na bolju učinkovitost cijelog sustava razvijenu na temelju logike društvenih odnosa. Pravni sustav koji ne dozvoljava ovakav način funkcioniranja je neučinkovit, te kao takav predstavlja potencijalni izvor društvenih nereda. Radi toga pravno motrište novca polazi od ekonomskog motrišta novca, te je nužno da monetarni propisi budu sukladni pojmu i svrsi novca. Iz toga proizlazi da pravni propisi i ekonomski zakoni ne mogu biti u formalnom sukobu, iako u stvarnosti nije tako jer postoje situacije gdje su u stvarnom sukobu. „Ali to istodobno znači i priznati činjenicu da se pojam novca, kao društvena i ekonomska pojava, ne iscrpljuje u njegovom pravnom motrištu, kao što se, na primjer niti pojam braka ne iscrpljuje ako ga se odredi kao pravni institut“.¹⁷

Ako dođe do takve situacije, ekonomski zakoni će imati prevagu u svoju korist. Kako bi izbjegli mogućnost stvaranja takvih situacija, odnosno kako pravni propisi i ekonomski zakoni ne bi bili u stvarnom sukobu, pravno motrište novca, novac mora razmatrati s društvenog i ekonomskog motrišta. Pri tome ne smijemo zaboraviti na suvremeni gotovinski novac i suvremeni depozitni novac, koji nastaje logikom pečata odnosno potpisa, te kao takvi postaju predmetom prometa i pravne regulacije. Prvotni monetarni oblici koji su nastajali logikom pečata su banknote, a kasnije novčanice preteča su suvremenih monetarnih oblika koji nastaju logikom potpisa. Pravo kovanja kovanog novca i emitiranja novčanica temelj su suvremene države, koje je država prenijela na središnju banku. „Depozitni novac nastaje prometom potraživanja tijekom kojih izviru određene ekonomske posljedice kao i kod prometa gotovog novca“.¹⁸ Depozitni novac koji nastaje na taj način ne predstavlja oblik novca u pravnom smislu. Pravo pri reguliranju novca polazi od njegove funkcije u društvu kao mjere vrijednosti i kao sredstvo razmjene. Kao mjeru vrijednosti pravo definira novac određujući što je monetarna jedinica, a kao sredstvo razmjene tako što definira kojom vrstom novca je moguće podmiriti monetarna potraživanja. U različitim valutnim područjima imamo različite vrijednosne jedinice, iako je valutno područje zemljopisno ograničeno imamo slučaj da na istom zemljopisnom području može biti više valuta (slučaj paralelne valute). Stoga je neophodno pravo kako bi nam razložilo koji

¹⁷ loc. cit.

¹⁸ L. Božina, Novac i bankarstvo, op. cit., str. 46

novčani oblik ima vrijednost vrijednosne jedinice, odnosno monetarne jedinice. Monetarnu jedinicu definiramo samo na dva načina nominalno ili metalistički. Metalistički tako da se odredi koliko plemenitog metala odnosno kovine sadrži monetarna jedinica, dok nominalno tako što se monetarnoj jedinici jednostavno dodjeli neka vrijednost. Takav oblik monetarne jedinice nema svoju materijalnu vrijednost kao podlogu. Premda nominalno definirane monetarne jedinice nemaju materijalnu podlogu (na primjer u zlatu) uglavnom su tako definirane u današnje vrijeme. Zakonodavac utvrđuje ime monetarne jedinice i vrste monetarnih oblika kojima se isplaćuju monetarne obveze. Tako definirana monetarna jedinica dobiva status zakonskog pojavnog oblika novca koji se koristi za plaćanje. Na primjer, monetarna jedinica Republike Hrvatske je hrvatska kuna, a zakonski oblik novca kojim se vrši plaćanje u Republici Hrvatskoj su kovani novac i novčanice, koje glase na lipe i kune. „Funkcija općeg posrednika u razmjeni je pravno relativna kao mjerilo kvalitete nekog pojavnog oblika u njegovom društvenom i ekonomskom smislu“.¹⁹ Pravo prihvaća da su novac sve pokretne stvari koje su izražene u monetarnoj vrijednosti, a čija je funkcija posrednika u razmjeni. Zakonodavac prihvaća samo određene oblike novca koje proglašava zakonskim pojavnim oblicima plaćanja. Kao što je prethodno u primjeru navedeno u Republici Hrvatskoj zakonski pojavni oblik plaćanja su kovanice i novčanice, a koje glase na lipe i kune.²⁰

¹⁹ Ibidem, str. 47.

²⁰ loc. cit.

4. Ekonomski aspekt novca

Povijesno gledano novac je tvorevina političke, pravne i ekonomske logike razmišljanja. „Financijska je veza znatno starija od veze tržišta, čime se dokazuje netočnost gotovo dogmatskog uvjerenja ekonomske znanosti o novcu kao pukom sredstvu razmjene na čemu se temelje suvremene financije“.²¹ Novac kao sredstvo razmjene služi zajednici, te omogućuje širenje ekonomske autonomije sudionika u granicama društvene vrijednosti.

„Suvremena razlaganja novca kao ekonomske pojave definiraju ga kao ekonomsku instituciju, a povijesno gledano pojava prvih primjeraka kovanog novca vremenski odgovara pojavi pisma i njegovom uporabom u stvaranju propisa i kodeksa“.²² Shvaćanja novca prije tržišne ekonomije ograničavala su razvitak njegovih funkcija, te mu pridavali neutralnu ulogu u klasičnoj teoriji. Takvo shvaćanje se napušta nakon klasične teorije, dok se zadržava shvaćanje da je novac društvena i ekonomska pojava, čije funkcije i oblici se mogu najbolje razviti u suvremenoj tržišnoj ekonomiji. Kao što je prethodno razloženo novac je društvena i kulturna pojava proširena njegovom ekonomskom funkcijom što je uvjetovalo razvijanje novca kao pravne pojave. Dakle novac nije čista pravna pojava niti čista ekonomska pojava, nego je potreban zajednički pristanak da bi neka kulturna pojava poprimila svrhu novca. Iako je novac oduvijek imao svoje pravno i ekonomsko motrište, prvobitno je bila veća značajnost novca kao društvene i ekonomske pojave. Razlog toga je ograničena moć ondašnjih društvenih zajednica glede utjecanja s pravnog aspekta. Takva praksa mijenja se evolucijom novca, da bi danas suvremene države točno definirale što sve jest novac, monetarna jedinica i količina novca u optjecaju.²³

Povijesno gledano, nije postajala autoritativna moć države glede njenog utjecaja na vrijednost novca. Ograničavanjem cijena na tržištu ili nekim drugim manipulacijama samo su neki od primjera kako su države nastojale očuvati vrijednost monetarnih jedinica. Takva uplitanja države ograničavanjem cijena i slično najčešće je kao

²¹ M. Božina, *Pravni aspekti monetarne suverenosti*, Zagreb, Hadvatisk d.o.o., 2008., str. 15.

²² loc. cit.

²³ loc. cit.

posljedicu imalo razvoj sivog tržišta koje je i dalje bilo pod utjecajem ponude i potražnje formirajući novu vrijednost monetarne jedinice. Uspostavljanje takve ekonomske vrijednosti monetarne jedinice ne umanjuje njezin značaj s pravnog aspekta. Na primjer, u bimetalističkom sustavu pojava manje kvalitetnog novca, uklanja iz optjecaja novac bolje kvalitete bez ikakvih promjena pravnih propisa, što de facto pretvara bimetalistički sustav u monometalistički sustav. Razlog takve pojave ekonomska znanost objašnjava temeljem ekonomskog načela prema kojem se nastoji zadovoljiti potreba uz što manji trošak. Ekonomsko i pravno motrište takvu pojavu gleda iz različite perspektive promatranja. S pravnog motrišta ova pojava promatra se u smislu pozitivnog zakona ili u smislu potrebitog zakona, a ekonomskog motrišta u smislu djelovanja ekonomskih zakonitosti, nastojeći utvrditi njihovu povezanost.²⁴

„Novac je kulturna pojava, ali specifična kulturna, društvena i ekonomska pojava, bez koje bi se u ekonomiji trošilo puno više vremena na kupovine i prodaje, pa bi se silno povećali troškovi razmjene“.²⁵ Tako novac omogućuje, kada pojedinac želi nešto kupiti da bez povećanja obujma vremena i povećanja troškova kupnje obavi kupnju radi zadovoljenja svojih potreba. „Razmjena roba i usluga podrazumijeva dvije vrste troškova“²⁶:

- 1) Troškovi čekanja, to jest čekanja trenutka razmjene
- 2) Troškovi transakcija, to jest obavljanje razmjene.

Novac se tu javlja kao posrednik koji nam značajno skraćuje vrijeme i dodatne troškove, jer i bez novca možemo pronaći ono što želimo kupiti, ali način kupnje nije isti. Dakle, glavna svrha novca kao posrednika u razmjeni je obaviti razmjenu uz što manji trošak i što kraćem vremenu, te istodobno omogućiti tijek specijalizacije. Navedeni faktori prate cijelu evoluciju razvoja monetarnih oblika, od pojave prvih primjeraka novca ili robe koja je imala svrhu novca pa sve do suvremenih monetarnih oblika kakve danas poznajemo. Pri stvaranju monetarnog sustava najvažniju ulogu

²⁴ L. Božina, Novac i bankarstvo op. cit., str. 31.

²⁵ loc. cit.

²⁶ L. Božina, Novčana ekonomija, Zagreb, Tiskara Puljko, 2004., str. 27.

imala je država i njezina suverenost regulirajući pravnim propisima monetarna pitanja, kako ne bi došlo do sukoba pravnih propisa i ekonomskih zakonitosti. U slučaju da država svojim pravnim propisima ne utvrdi monetarna pitanja prevladalo bi djelovanje ekonomskih zakonitosti. Premda su ekonomske zakonitosti dovele do evolucije razmjene roba i njezine specijalizacije na tržištu.

„U tržišnoj ekonomiji povijesno su poznata tri načina razmjene“²⁷:

- 1) neposredna i/ili posredna naturalna razmjena,
- 2) posredovanjem države i
- 3) posredovanjem novca.

Temeljem prethodno razloženog, način razmjene u tržišnoj ekonomiji upućuje da novac nije uvjet za postojanje tržišne ekonomije, dok je tržišna ekonomija uvjet za postojanje suvremenih funkcija novca. Možemo zaključiti da je u tržišnoj ekonomiji moguća naturalna razmjena u kojoj pojedinci razmjenjuju svoje proizvode, te ta razmjena teče naturalno, pa je i sama tržišna ekonomija naturalnog karaktera. Takva vrsta razmjena podrazumijeva visoke troškove zbog različitosti roba koje pojedinci i grupe razmjenjuju (primjeri razlika; naziv robe, kvaliteta, količina, kvarljivost i slično) i želja onih koji se na takvom tržištu javljaju kao kupci. „Tijekom povijesti (a i danas u planskim ekonomijama), država je nerijetko preuzela na sebe tijek razmjene nastojeći potaći specijalizaciju uz potpunu kontrolu volje pojedinca glede izbora njihove specijalizacije u proizvodnji, ali i glede strukture potrošnje“.²⁸ Naravno povijest je učiteljica života, koja nam pomaže da shvatimo sadašnjost i pokušamo izgraditi budućnost. S ovakvim mislima u glavi razlaganjem prethodnog citata možemo zaključiti da takvo uplitanje države nije davalo pozitivne rezultate, pogotovo na život pučanstva. Za uspostavljanje potpune kontrole na tijeku razmjene potrebno je uložiti ogromne napore što u konačnici nije ispunilo početno očekivanje to jest specijalizaciju. Navedeno nam potvrđuje da je svrha novca povijesno utemeljena, ali i podložna stalnim promjenama s obzirom na nove zahtjeve koje pred monetarne sustave i monetarne oblike postavlja ekonomski razvoj. A upravo te promjene

²⁷ L. Božina, Novac i bankarstvo, op. cit., str. 32.

²⁸ loc. cit.

uzrokovane ekonomskim razvojem vodile su ka specijalizaciji novca i novčanih ekvivalenata tijekom neposredne i/ili posredne prirodne razmjene i državnog posredovanja.

„Povijesni slijed evolucije oblika razmjene i oblika vrijednosti daje nam uvid u logična počela novca“.²⁹ Ako si pojednostavimo taj logičan tijek razvoja novca u razmjeni, tržišnu ekonomiju možemo podijeliti na nenovčanu i novčanu ekonomiju. S tog motrišta uz pomoć tablice broj 1 detaljno je objašnjen prikaz razvojnog oblika vrijednosti i slučajnog oblik vrijednosti u nenovčanom gospodarstvu, te opći ekvivalent u novčanom gospodarstvu.

Tablica broj 1:

Razvoj oblika vrijednosti i oblika razmjene u robnom gospodarstvu

ROBNO GOSPODARSTVO		
Slučajni oblik Vrijednosti	Razvijeni oblik vrijednosti	Opći ekvivalent
Neposredna razmjena	Verižna razmjena	Novčana razmjena
Nenovčano gospodarstvo		Novčano gospodarstvo

Izvor: L. Božina, Novčana ekonomija, Zagreb, Tiskara Puljko, 2004., str. 16.

U nenovčanom tržišnom gospodarstvu postoji neposredna razmjena i verižna razmjena. Kod neposredne razmjene odgovara slučajan oblik vrijednosti, dok verižnu razmjenu prati razvijeni oblik vrijednosti. Premda se i dalje ne radi o razmjeni uz korištenje novca, postoje razlike između razvijenog oblika vrijednosti u verižnoj razmjeni u odnosu na slučajan oblik vrijednosti kod neposredne razmjene. Kod razvijenog oblika vrijednosti proizvodi zbog svojih karakteristika razmjene koje su ljudi općenito prihvatili značajno poboljšavaju uvjete razmjene. Tako da već u ovom obliku razmjene možemo reći da postoji opći ekvivalent, iako i dalje govorimo o netržišnom obliku razmjene. Opći ekvivalent zapravo znači da je postignut određeni

²⁹ loc. cit.

stupanj specijalizacije, tako što su smanjeni troškovi razmjene i vrijeme razmjene, no i dalje postoje razmjerno visoki troškovi razmjene jer se radi o velikom broju razmjena. Prethodno je razložena podjela u robnom gospodarstvu na nenovčanom tržištu, nadalje logičan razvoj novca može se razdvojiti na razvoj općeg ekvivalenta i razvoj oblika razmjene. Vrijednost viška dobara na tržištu, tržište pretvara u ponudu izraženu u uporabnoj vrijednosti nekog drugog dobra (ekvivalent razmjene) koje se mijenjalo tijekom vremena. Razvojem gospodarstva bilježeni su konstantni viškovi na tržištu, a slučajan oblik vrijednosti kao ni razvijeni oblik vrijednosti nisu mogli zadovoljiti potrebe razvoja gospodarstva. U takvoj razmjeni i s takvim oblikom mjere vrijednosti postalo je teško pronaći odgovarajući proizvod za zadovoljenje kupčevih potreba. Naime javila se potreba uvođenja u razmjenu i do nekoliko transakcija kako bi se došlo do željenog proizvoda. To je uzrokovalo da određena vrsta robe koja je bila prihvaćena od strane svih sudionika poprimi funkciju mjere vrijednosti, tako što je prvotno bila roba, a zatim roba koja je imala ulogu opće mjere vrijednosti. Određena roba na tržištu postala je ekvivalent vrijednosti iako sama nije opća mjera vrijednosti. Suvremeni ekonomisti pretpostavljaju da se opći oblik mjere vrijednosti pojavio u prirodnoj razmjeni, odnosno u nemonetarnoj ekonomiji, kada je kao opći ekvivalent počeo vršiti funkciju oblika plaćanja to jest, svoju monetarnu funkciju kao novac.³⁰

Kao posrednik u razmjeni na tržištu, novac pruža mogućnost participantima koje ne mogu pružiti druge robe svojom pojavom na tržištu. „Uplitanjem u proces razmjene, novac razdvaja neposrednu razmjenu na dva djela: kupnju i prodaju“.³¹ Novac se javlja kao posrednik u razmjeni gdje više nije potrebno obaviti nekoliko transakcija kako bi se došlo do željenog proizvoda što je slučaj u nemonetarnoj ekonomiji. Značajno je skraćeno vrijeme potrebno za obavljanje razmjene i troškovi razmjene što je glavna karakteristika novčanog gospodarstva. „Gdje pojedinci pretvaraju svoju realnu imovinu u novac, a prodavatelj je u prilici da štedi, ekonomski opravdano troši, investira iako nije uštedio, kreditira i uzima kredite što za posljedicu ima povećanje životnog standarda, ali i ponašanje zajednice“.³² Kao i drugi značajni povijesni

³⁰ L. Božina, Novčana ekonomija, op. cit., str. 17.

³¹ loc. cit.

³² L. Božina, Novac i bankarstvo, str. 34.

dogadjaji s čijom su se primjenom u simbiozi razvile prednosti i nedostaci, gotovo identičan slučaj odigrao se i pojavom novca. Za ranije nabrojane društvene i ekonomske koristi od pojave novca možemo reći da su neprocjenjive, ali sama pojava mijenja povjerenje u novac. Povjerenje u novac pod kojim se novac smatra općeprihvatljiv oblik posrednika razmjene, opći oblik vrijednosti i opću mjeru vrijednosti, svodi se na to, da sudionici vjeruju kako će u budućnosti moći kupiti robu u vrijednosti koja odgovara sadašnjoj vrijednosti novca. Prethodno razloženo da se pojavom novca mijenja povjerenje u novac, uči nas da takvo ponašanje nije uvijek društveno i ekonomski opravdano. „Povijest nas uči da je upravo to povjerenje često iznevjereno, pa su participanti tržišta, uzimajući u obzir i iskustvo, nastojali pribaviti novac takvih prirodnih i kulturnih osobina koje će u najvećoj mjeri štiti njihovu kupovnu moć“.³³ Možemo pretpostaviti da je i u vrijeme pojave novca postojala izreka slična narodnoj poslovice kakvu danas poznajemo „nepovjerenje i oprez su roditelji sigurnosti“. Ovim se želi naglasiti važnost riječi povjerenja sudionika na tržištu, te prirodnih i kulturnih osobina novca. Od samih početaka stvaranja svijeta zlato je zauzelo prestižno prvo mjesto kao rijetkost, te je kao takvo najčešće korišteno tijekom povijesti.

Vrijednost zlatnog novca na tržištu predstavlja njegovu realnu vrijednost kao kovine odnosno materijala, dok je vrijednost ostalog nepunovrijednog oblika novca koji kola u optjecaju izražena u vrijednosti koja se za takav novac može dobiti na tržištu. Ekonomski razvoj jedan je od faktora koji određuje vrijednost novca na tržištu, odnosno njegovu kupovnu moć, to jest količinu roba koju sudionici mogu kupiti na tržištu jednom jedinicom novca. Možemo ga definirati kao raspoloživa prirodna bogatstva i sposobnost naroda da s pomoću rada i novca stvaraju nove tržišne vrijednosti. Novac u punom smislu te riječi ne predstavlja bogatstvo, a njegova vrijednost zavisit će od bogatstva nacije tako će novac kod bogatijih nacija imati veću vrijednost, pa će rezidenti i nerezidenti svoj novac nastojat držat kod takvih nacija. Vrijednost novca predstavlja količinu roba koje se mogu kupiti na tržištu za jednu monetarnu jedinicu takvog novca. Temeljem ovog kod bogatijih nacija i stabilnih gospodarstava nepunovrijedni novac vrši funkciju plaćanja na tržištu jednako dobro

³³ L. Božina, Novčana ekonomija, op. cit., str. 17

kao i punovrijedni novac čija vrijednost odgovara njegovoj nominalnoj vrijednosti.³⁴ Pod time se ne misli da je nepunovrijedni novac u razvijenim gospodarstvima ekonomski opravdan, te kao takav da rješava monetarne probleme razvijenih gospodarstava. Naprotiv, troškovi emisije takve vrste novca nisu proporcionalni njegovoj nominalnoj vrijednosti, to jest stvarna vrijednost takvog novca je puno manja od njegove nominalne vrijednosti, čime su se tijekom povijesti pokušavali riješiti brojni tekući ekonomski problemi. Time je narušena njegova prirodna svrha da kao posrednik u razmjeni, omogućava kupnju željene robe, čime ispunjava i svoju ekonomsku svrhu reducirajući broj transakcija na tržištu s broja „ $n(n - 1)/2$ na svega $(n - 1)$ “.³⁵

Tablica broj 2:

Broj roba u razmjeni i potrebit broj razmjena roba u naturalnoj i monetarnoj ekonomiji

Broj roba	Potrebit broj razmjena „n“	
	Naturalna ekonomija	Monetarna ekonomija
5	10	4
10	45	9
50	1 225	49
100	4 950	99
1000	499 500	999

Izvor: L. Božina, Novac i bankarstvo, Zagreb, Hadva tisak d.o.o., 2008., str. 35.

Kroz primjer ove tablice prikazan je odnos broja roba u naturalnoj ekonomiji i monetarnoj ekonomiji, pri čemu „n“ označava broj transakcija na tržištu. Nadalje razlaganjem možemo zaključiti da je broj transakcija pojavom novca sveden na jedan opći ekvivalent, to jest tržišnu vrijednost jedne robe. Na primjer, ako imamo 50 roba

³⁴ loc. cit.

³⁵ L. Božina, Novčana ekonomija, op. cit., str. 18.

na tržištu koje se razmjenjuju i ako je jedna od njih jedinica obračuna, tada je potrebno učiniti 49 razmjena roba. No u slučaju da nemamo jednu jedinicu robe kao ekvivalent obračuna, tada se svaka roba mora dovesti u razmjenu s drugom robom, te je potrebno obaviti čak 1 225 pojedinačnih razmjena, pri čemu se javlja isti broj cijena roba u naturalnoj razmjeni (isto 1 225). Na osnovu ovoga primjera možemo si predočiti složenost same razmjene, te potrebnu količinu vremena i troškove za obavljanje naturalne razmjene. Jer pri broju od samo 50 roba potrebno je obaviti čak 1 225 razmjena, dok je za neki broj veći od 50 razmjena teško i zamisliti da je izvedivo.

Tablica broj 3:

Broj roba u razmjeni i potrebit broj razmjena roba u naturalnoj i monetarnoj ekonomiji

Broj roba	Potrebit broj cijena roba	
	Naturala ekonomija	Monetarna ekonomija
5	10	5
10	45	10
50	1 225	50
100	4 950	100
1 000	499 500	1 000

Izvor: L. Božina, Novac i bankarstvo, Zagreb, Hadva tisak d.o.o., 2008., str. 35.

U tablici 3 za razliku od naturalne ekonomije u monetarnoj ekonomije potrebno je za 50 roba samo 50 cijena roba. Jer svaku robu u razmjeni mjerimo novcem kao unaprijed definiranom mjerom vrijednosti. Temeljem ova dva primjera možemo zaključiti da je pri razmjeni od samo 50 roba u monetarnoj ekonomiji potrebno čak 1 175 cijena roba manje nego u naturalnoj ekonomiji. Također iz razloženog možemo zaključiti kako su uporabom novca kao općeg ekvivalenta u razmjeni značajno smanjeni transakcijski troškovi u ekonomiji i količina vremena da pojedinac ili grupa dođu do željene robe.

Naime, kako je tekao razvoj razmjene kroz povijest postupno su se razvijali oblici vrijednosti. Ti pojavni oblici koji su tijekom povijesti imali svrhu novca uzrokovali su manje ili veće probleme glede povjerenja u novac i njegove proizvođače. Prvotno su postojala običajna pravila ponašanja u svezi s uporabom novca, koja su kroz evoluciju razvoja novca postala manje pouzdana. Takva običajna pravila zamijenili su zakoni i propisi koji više nisu zavisili o dobroj volji i poštenju pojedinca nego su bili obvezujućeg karaktera za sve sudionike u nekom gospodarstvu. Mada sagledavajući suvremeni svijet uočljivo je kako je i dalje aktualno pitanje povjerenja u novac pogotovo kada dođe do određenih problema u gospodarstvu poput gospodarskih kriza ili sličnih nestabilnosti, unatoč ogromnoj koristi koju pojedinci, ekonomija i društvo imaju od uporabe novca.³⁶

Kao što je već razloženo o novcu možemo govoriti samo u slučaju robnog gospodarstva, jer ako gospodarstvo nije robno ne može biti niti novca jer nema razmjene. Ova teza ne isključuje novac kao društvenu pojavu, jer je novac kao društvena pojava nastao i prije razmjene viška dobara na tržištu. Dakle novac kao posrednik u razmjeni nije se pojavio u vremenu kada su pojedinci odnosno grupe proizvodili samo onoliko jedinica dobara koliko im je trebalo, nego kada su pojedinci ili grupe proizvodili sve ili određene proizvode više nego što su bile njihove stvarne potrebe u kvantitativnom i kvalitativnom smislu. Naravno, ta evolucija razvoja novca u razmjeni kao ekvivalenta odvijala se postupno, pretvarajući tržišnu nemonetarnu ekonomiju u tržišnu monetarnu ekonomiju. Prvotna razmjena bila je neposredna, odnosno razmjena robe za robu ($R1 - R2$)³⁷ pri čemu se je vrijednost robe izražavala uporabnom vrijednošću samo jedne robe, tada govorimo o slučajnom izabranom obliku razmjene, to jest roba se je mijenjala neposredno za drugu robu. Društvenim napretkom i razvojem ekonomije uzrokovalo je sve veće povećanje količina i vrsta viškova roba, pa je postalo gotovo nemoguće pronaći željenu količinu i vrstu robe koju je netko drugi bio spreman razmijeniti. Tako da se vrijednost robe više nije mogla izražavati uporabnom vrijednošću jedne vrste robe nego uporabnom vrijednošću više vrsta roba s ciljem da se neposrednom razmjenom ili posrednim

³⁶ loc. cit.

³⁷ loc. cit.

razmjenjivanjem dođe do željene robe. Takav, razvijeniji oblik razmjene doveo je do postupnog razvoja općeg ekvivalenta, odnosno novaca te pojavu monetarne razmjene i monetarne ekonomije.

Opći ekvivalent razmjene postojao je i prije nego što je razvijeni oblik prešao iz svijeta prirodne pojave u svijet kulturne pojave, te postupno preuzeo svrhu koju je novac imao kao posrednik u razmjeni. Pretpostavka je da je novac u samim počecima svoje pojave imao dvojaku svrhu. Tako je recimo u jednom trenutku imao svrhu novca dok je u istom trenutku, ali na nekom drugom mjestu imao svrhu robe. U trenutku kada je počeo obavljati svrhu općeg oblika vrijednosti u razmjeni, napušten je svijet prirodne tržišne ekonomije, a počinje svijet monetarne tržišne ekonomije. „U početku novac rješava troškovne probleme verižne razmjene, koja je obično bila sastavljena iz cijelog lanca razmjena: $n_1-n_2-...-n_n$ ali otvara i brojna ekonomska, pravna i općenito društvena pitanja, koja su u vezi s međusobnim odnosima ljudi znatno širim nego što su to odnosi u robnoj razmjeni“.³⁸ Prilikom takvih odnosa u razmjeni potrebno je više vremena za obavljanje razmjene te dodatni troškovi, odnosno troškovi same razmjene. Dodatni troškovi i vrijeme glavni su krivci zbog kojih su pojedinci i grupe nastojali skratiti tijek više posrednih razmjena. U takvim okolnostima došlo je do pojave robe koju su ljudi uzimali kao posrednika u razmjeni (oblik plaćanja), to jest nastanak novca u transakcijskom smislu, te početak razvijanja oblika vrijednosti. Tako je promjenom verižne razmjene u novčanu razmjenu rezultiralo skraćivanjem za jedan srednji član: $n_1 - M - n_2$.³⁹ Da bi neka roba dobila „status“ općeg posrednika u razmjeni, potrebno je da se ista počne koristiti za mjeru vrijednosti u razmjeni svake robe. Stoga nam se nameće logično pitanje kada se je pojavio opći posrednik u razmjeni te možemo li govoriti o novcu tek nakon što je zlato preuzelo funkciju općeg posrednika u razmjeni ili prije toga kada je tu funkciju obavljala neka druga roba. Specifičnost procesa i blagi tempo razvoja upućuju da se opći posrednik mogao pojaviti prije nego što se neku robu počelo koristiti kao općeg posrednika u razmjeni, a samim time je moguće da se opći posrednik pojavio prije nego što je zlato preuzelo tu ulogu. Također je moguća situacija da je postojala roba koja je imala karakteristike posrednika razmjene i mjere vrijednosti. Funkciju mjere

³⁸ L. Božina, Novac i bankarstvo op. cit., str. 36. 37.

³⁹ ibidem, str. 37.

vrijednosti mogla je obavljati jer je i sama imala vrijednost koja je s vremenom postala standardnom. Roba takvih karakteristika može se uporabiti kao posrednik razmjene ali i kao roba određene uporabne vrijednosti.⁴⁰

„Ako želimo saznati kako je novac nastao i kakva je njegova uloga u ekonomiji, te ima li kakve razlike između robne ekonomije bez novca i monetarne ekonomije, moramo napustiti povijesni slijed i vratiti se logičnom slijedu povijesti novca, u kojem je na jednoj strani svijet monetarne ekonomije, a na drugoj strani svijet nemonetarne ekonomije“.⁴¹ Da bi mogli lakše dati odgovor na prethodna preispitivanja potrebno je za razmatranje uzeti jednostavniju ekonomiju tijekom povijesti, jer suvremenu ekonomiju zbog svoje razvijenosti i opsežnosti teško je i zamisliti bez novca. Prilikom takvog razmatranja ne smijemo smetnuti s uma da je novac društvena, ekonomska, kulturna i pravna pojava, te da nije samo u svezi s razmjenom nego i potreba društva, a koje nisu samo ekonomske naravi. Premda za ekonomiste s njihovog stajališta ekonomski aspekt predstavlja najvažniju funkciju novca. Tako prilikom utvrđivanja ekonomske uloge novca potrebno je analizirati ekonomiju kao tržišno okruženje razmatrajući u kojoj mjeri konkretne prilike odstupaju od slobodne potražnje roba i usluga. Iako u stvarnosti ne postoji taj prirodni ambijent novca, koristimo ga za razumijevanje uloge novca u ekonomiji u konkretnim prilikama.⁴²

⁴⁰ loc. cit.

⁴¹ loc. cit.

⁴² Ibidem, str. 38.

5. Zaključak

Evolucija razvoja novca prepoznaje se u smislu prirodnih, kulturnih, društvenih, ekonomskih, pravnih, duhovnih i drugih odrednica od pojava oblika novca u nemonetarnoj ekonomiji do monetarne ekonomije kakvu danas poznajemo. Specijalizacija pojedinaca i grupa koji su opskrbljivali tržište dobrima i uslugama neposredno je utjecalo na stalno povećanje kvalitete razmjene, te samim time i razvoj novca.

U platnom prometu određene zemlje mogu kolati različite valute, što je razvilo potrebu za propisivanjem službene valute od strane centralne banke, a koja će služiti kao zakonsko sredstvo plaćanja, odnosno „zakonski pojavni oblici plaćanja“. Takve zakonski propisane valute imaju funkciju mjere vrijednosti i općeg posrednika razmjene. Proučavanjem predmetne građe možemo zaključiti da pravo uređuje društveni život, na posredan ili neposredan način, a suvremeni pravni sustav oblikovan je na način da nema pravnih lakuna, što znači da ne postoji ono što pravo nije definiralo. Suvremeno pravno motrište novca razvijalo se pod silnim utjecajem anglosaksonskog „common law“-a i anglosaksonske sudske prakse, te se značajno razlikuje od europsko-kontinentalne monetarne teorije. Karakteristike anglosaksonskog sistema su temeljenje prava na običajima dok europsko-kontinentalnog na zakonskim propisima.

Pravno motrište novca polazi od ekonomskog motrišta novca, te temeljem toga proizlazi da ekonomski zakoni i pravni propisi formalno ne mogu biti u sukobu, iako u stvarnosti nije tako, što je u radu objašnjeno na primjeru bimetalističkog sustava. U različitim valutnim područjima imamo različite vrijednosne jedinice, premda je valutno područje zemljopisno ograničeno, imamo slučaj da na istom zemljopisnom području može biti više valuta (slučaj paralelne valute). Stoga je neophodno pravo da s pomoću pravnih propisa i zakonskih akata definira koji novčani oblik ima vrijednost monetarne jedinice.

Novac značajno skraćeno vrijeme potrebno za obavljanje razmjene te troškove razmjene, što je glavna karakteristika novčanog gospodarstva. „Gdje pojedinci pretvaraju svoju realnu imovinu u novac, a prodavatelj je u prilici da štedi, ekonomski opravdano troši, investira iako nije uštedio, kreditira i uzima kredite što za posljedicu

ima povećanje životnog standarda, ali i ponašanje zajednice“.⁴³ Možemo zaključiti da se u novčanoj ekonomiji trgovina odvija posredovanjem novca, ali je isto tako dozvoljena i naturalna razmjena u kojoj pojedinci razmjenjuju svoje proizvode, te ta razmjena teče naturalno.

U radu su navedene brojne koristi od pojave novca, za koje možemo reći da su neprocjenjive, ali se isto tako pojavom novca mijenja povjerenje u isti. Povjerenje se svodi na to da sudionici vjeruju kako će u budućnosti moći kupiti robu u vrijednosti koja odgovara sadašnjoj vrijednosti novca. Takve karakteristike od samih početaka pojave novca na prestižnom mjestu zauzelo je zlato, jer njegova nominalna vrijednost odgovara njegovoj realnoj vrijednosti kao kovine, odnosno materijala. Vrijednost ostalog nepunovrijednog novca koji kola u optjecaju izražena je vrijednošću koja se za takav novac može dobiti na tržištu. Kada govorimo o vrijednosti novca u obzir moramo uzeti ekonomski razvoj promatrane zajednice kao jedan od faktora koji određuje vrijednost novca na tržištu.

Tabelarnim prikazom u radu uspoređen je odnos broja razmjena u naturalnoj ekonomiji i monetarnoj ekonomiji. Tako je na primjeru od 50 roba u monetarnoj ekonomiji potrebno obaviti 50 razmjena, dok je u naturalnoj ekonomiji za 50 roba potrebno obaviti čak 1225.

Temeljem proučene literature možemo zaključiti da bi se bez posredovanja novca u ekonomiji trošilo puno više vremena na kupovine i prodaje, što bi u konačnici silno povećalo troškove razmjene. S pravom možemo potvrditi istinitost narode poslovice koja kaže „s novcem je teško, a bez njega još teže“.

⁴³ L. Božina, Novac i bankarstvo, str. 34.

Literatura

a) knjige

1. Božina L., *Novac i bankarstvo*, Hadva tisak d.o.o. Zagreb, 2008.
2. Božina L., *Novčana ekonomija*, Zagreb, Tiskara Puljko, 2004.
3. Božina M., *Pravni aspekti monetarne suverenosti*, Hadva tisak d.o.o., Pula, 2008.
4. Meichsner v., *Pravni aspekt novca*, Skopje, Univerzitet u Skopju, 1962.
5. Mankiw, Gregory N., *Osnove ekonomije*, Zagreb, MATE d.o.o., 2006.
6. Samuelson P. A. i W. D. Nordhaus, *Ekonomija*, 19. izdanje, Zagreb, MATE d.o.o. 2011.
7. Smith A., *Bogatstvo naroda: Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, Zagreb, Masmedia, 2007.

b) Internet stranice

1. <https://wol.jw.org/hr/wol/d/r19/lp-c/102005007>
2. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu%3A343>
3. <http://www.pravnadatoteka.hr/pdf/Novac%20pravni%20aspekt%20pojavnosti%20HPR.pdf>
4. <https://www.hnb.hr/>
5. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27187>

Sažetak

Marko Bakarić

Pravni i ekonomski aspekt novca

U ovom radu analiziran je ekonomski i pravni aspekt novca. Novac nije čista pravna pojava niti čista ekonomska pojava, nego je potreban zajednički pristanak da bi neka kulturna pojava poprimila svrhu novca. Iako je novac oduvijek imao svoje pravno i ekonomsko motrište, prvobitno je bila veća značajnost novca kao društvene i ekonomske pojave. Povijesno gledano postojale su brojne situacije kada su države svojim uplitanjem nastojale očuvati vrijednost monetarnih jedinica, što je u konačnici najčešće uzrokovalo razvoj „sivog tržišta“ koje je i dalje djelovalo pod utjecajem ponude i potražnje, ne umanjujući značaj pravnog aspekta novca. Kako značaj novca u suvremenoj ekonomiji i društvu nije samo ekonomski, javlja se potreba reguliranja monetarnog sustava zakonskim aktima i propisima, radi ispunjenja suverenosti države. Naime, radi se o prilagođavanju potrebama društva i ekonomije radi bolje učinkovitosti. Novac pruža mogućnost participantima koje ne mogu pružiti druge robe svojom pojavom na tržištu, te kao najvažnije funkcije novca možemo izdvojiti bitno skraćivanje vremena i troškova same razmjene.

Ključne riječi: novac, pravni aspekt, ekonomski aspekt, monetarna ekonomija, naturalna ekonomija, opći ekvivalent.

Summary

Marko Bakarić

Legal and economic aspects of money

The purpose of this paper is to analyse the economic and legal aspect of money. Money cannot be seen neither as a pure economic or a legal phenomenon, but a common consent is required so that a cultural entity would accept the purpose of money. Though money has always had its legal and economic point of view, initially social and economic aspect of it was more considerable. Looking back in the history, there has been numerous situations where various states interfered in order to preserve the value of their monetary units, which ultimately led to a development of the "grey market" that continued to exist influenced but market's demand and supply and not diminishing the importance of the legal money aspect. Since the importance of money in modern economy and society is not only economic, there comes a need to regulate the monetary system by legal acts and regulations, in order to fulfil the sovereignty of the state. Actually, it is about adapting to the needs of society and the economy for the purpose of its better efficiency. Money provides the opportunity for participants who cannot provide other goods with their appearance on the market, and as the most important function of money, we can identify considerable time and cost saving of the exchange itself.

Key words: money, legal aspect, economic aspect, monetary economy, natural economy, general equivalence

Prilozi

Slika 1. Prikaz novca na otoku Yap.....	5
Tablica 1. Razvoj oblika vrijednosti i oblika razmjene u robnom gospodarstvu.....	16
Tablica 2. Broj roba u razmjeni i potrebit broj razmjena roba u naturalnoj i monetarnoj ekonomiji.....	19
Tablica 3. Broj roba u razmjeni i potrebit broj razmjena roba u naturalnoj i monetarnoj ekonomiji.....	20